Archetype

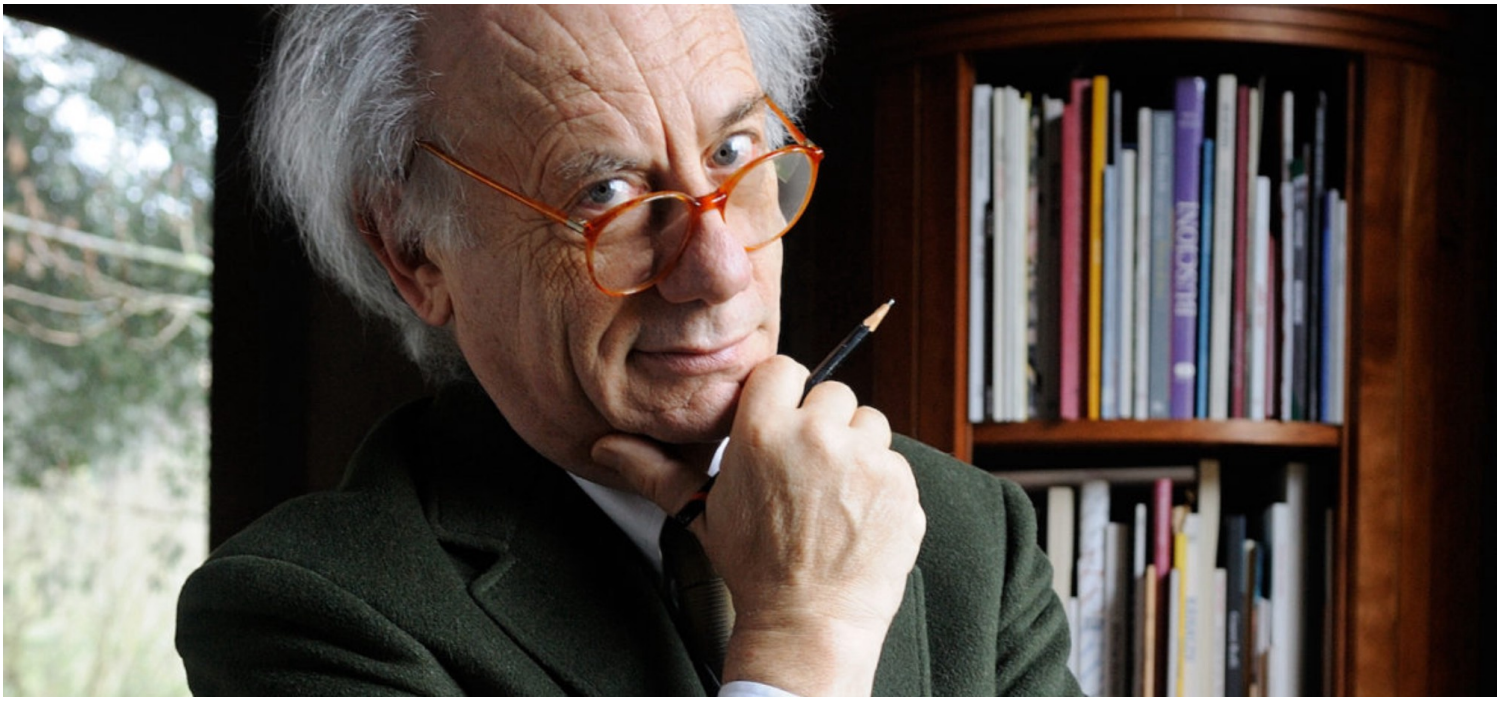

Adolfo Natalini, 1941-2020

Ανδρέας Γιακουμακάτος - 24/01/2020

Την Πέμπτη 23 Ιανουαρίου 2020 αποβίωσε στο Σαν Ντομένικο της Φλωρεντίας ο Αντόλφο Ναταλίνι, ένας από τους πιο σημαντικούς εκπροσώπους της μεταπολεμικής ιταλικής αρχιτεκτονικής. Ο θάνατός του γεμίζει θλίψη για την απώλεια όχι μόνο ενός σπουδαίου και ιδιαίτερα δημιουργικού ευρωπαίου αρχιτέκτονα αλλά και ενός φίλου, όχι μόνο προσωπικού αλλά και της Ελλάδας γενικότερα και όσων είχαν την ευκαιρία να ζήσουν την ιταλική εκπαιδευτική και κοινωνική πραγματικότητα, ξεκινώντας από τη δεκαετία του 1970.

Ο Ναταλίνι γεννήθηκε το 1941 στην Πιστόια, μια πόλη της Τοσκάνης κοντά στη Φλωρεντία· στη γενέτειρα πόλη και ενός άλλου σπουδαίου δημιουργού, του Giovanni Michelucci. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι οι δύο πιο αντιπροσωπευτικοί αρχιτέκτονες της Τοσκάνης του 20ού αιώνα με πολυδιάστατο και διεθνούς εμβέλειας έργο υπήρξαν αμφότεροι παιδιά της Πιστόια. Ο Ναταλίνι σπούδασε αρχιτεκτονική στη Φλωρεντία και αποφοίτησε το 1966. Την ίδια εποχή, σε μια πόλη βυθισμένη στην κληρονομιά του παρελθόντος, ο Ναναλίνι θα εκδήλωνε το προκλητικό και ρηξικέλευθο πνεύμα του με την ίδρυση της περίφημης ομάδας Superstudio. Ο ίδιος μου αφηγούνταν πρόσφατα ότι το απόγευμα της 4ης Νοεμβρίου 1966, και ενώ το νερό της τραγικής πλημμύρας της Φλωρεντίας έφτανε μέχρι τον δεύτερο όροφο στο σπίτι του στην Santa Croce, αυτός προχωρούσε με τους φίλους του στην ίδρυση της ομάδας και του κινήματος της «Architettura Radicale» που θα εξελισσόταν σε μια από τις πιο ριζοσπαστικές πρωτοβουλίες διεθνώς των Sixties, ανάλογη με εκείνη των Archigram στην Αγγλία. Ο Ναταλίνι και η ομάδα του θα αφήσουν ανεξίτηλα τα ίχνη τους στην κουλτούρα ποπ της δεκαετίας του 1960 (πριν ακόμη από την πολιτισμική και κοινωνική ανάφλεξη του 1968), με κορύφωση και διεθνή καταξίωση στην περίφημη έκθεση για το Superstudio το 1972 στο MoMA της Νέας Υόρκης. Είναι η εποχή της εκρηκτικής συμμετοχής του Superstudio στη διεθνή ανταλλαγή των πρωτοποριακών κινημάτων στην αρχιτεκτονική και της επιρροής σε μεταγενέστερους διάσημους starchitects όπως ο Rem Koolhaas.

Πρόσκληση πρόσφατης διάλεξης του Αντόλφο Ναταλίνι στο Μουσείο του Καθεδρικού της Φλωρεντίας με τίτλο «Να ξεχάσουμε το Μοντέρνο».

Ο Ναταλίνι στη συνέχεια διδάσκει αρχιτεκτονική στη Φλωρεντία και εκεί γύρω στα μέσα της δεκαετίας του 1970 αρχίζει να μεταβάλλει στάση, έχοντας τις πρώτες αμφιβολίες για την έννοια των πρωτοποριών της προηγούμενης δεκαετίας και εισάγοντας στον προβληματισμό του στοιχεία σχετικά με την ιδέα της τοπικότητας και της ανώνυμης και λαϊκής παράδοσης. Είναι η εποχή που, πρωτοετείς περίπου φοιτητές, παρακολουθούμε έκπληκτοι τον νεαρό ακόμη καθηγητή μας στη σχολή, διάσημο κατά τα άλλα εκπρόσωπο της πρωτοπορίας, να φέρνει πάνω στην έδρα το γκαζάκι και να ψήνει φασόλια και άλλα όσπρια, δίνοντάς μας να τα δοκιμάσουμε σε διαφορετικού υλικού πιάτα ή κούπες, έτσι ώστε να τα γευθούμε προσλαμβάνοντας ταυτόχρονα την απτική διάσταση, σημασία και διαφορές μεταξύ των υλικών. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο Ναταλίνι, πνεύμα πάντα ζωντανό, δηκτικό, προκλητικό, «ασεβές» και ταυτόχρονα απομυθοποιητικό και γεμάτο αμφιβολίες, πνεύμα δηλαδή γνήσια τοσκανικό, αρχίζει να προσλαμβάνει με διαφορετικό τρόπο, ταυτόχρονα με την εμπειρία του μητροπολιτικού λαϊκισμού (ποπ) των πρωτοποριών των Sixties, μια άλλη λαϊκότητα, εκείνη της ανώνυμης και μακραίωνης παράδοσης της ηπειρωτικής, αγροτικής και ασκητικής Πιστόια, της πόλης δηλαδή καταγωγής του.

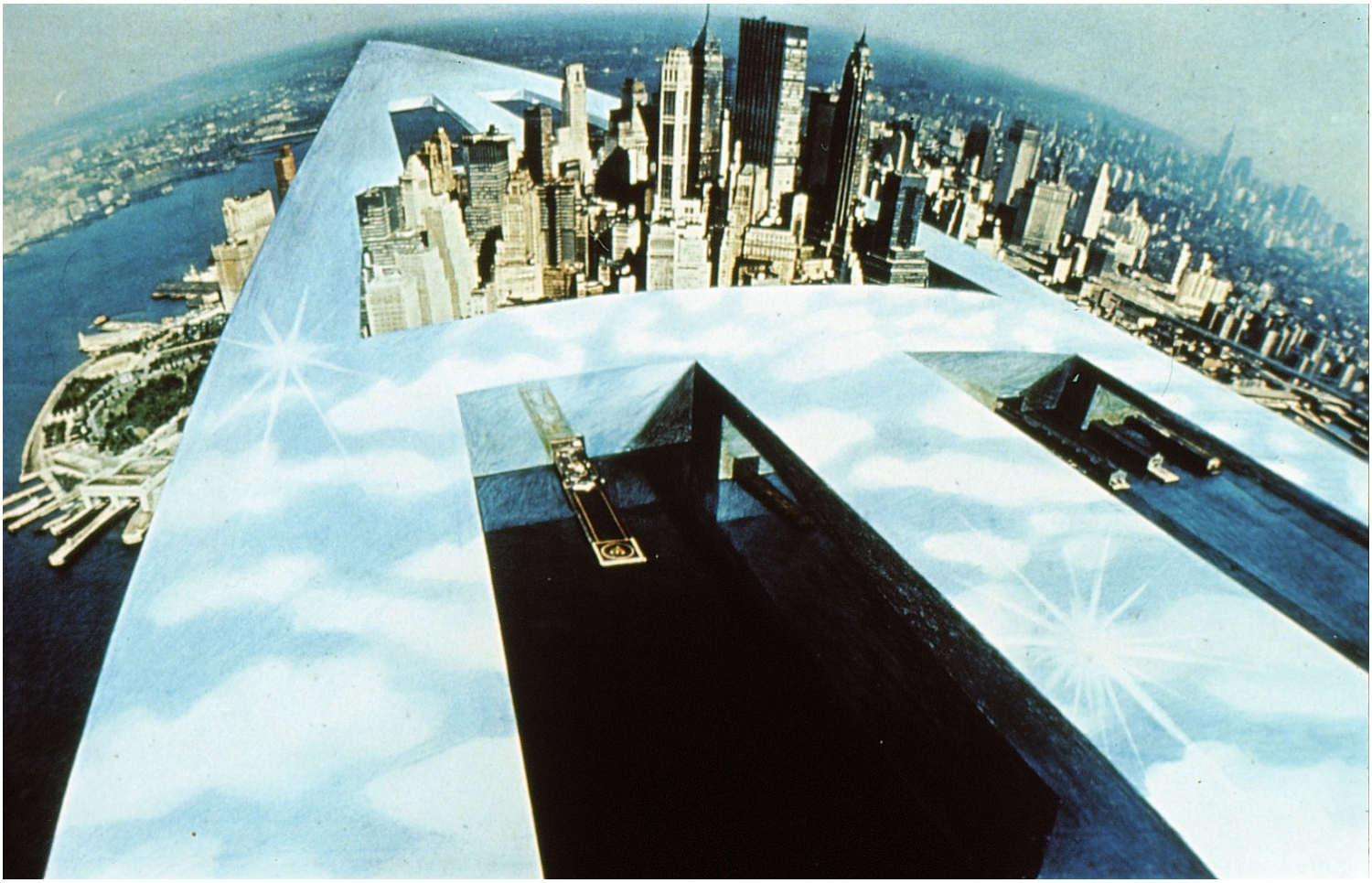

Superstudio, «Το Συνεχές Μνημείο» («Il Monumento Continuo»), 1969.

Ο Ναταλίνι αναγγέλλει το τέλος του Superstudio το 1978 και εγκαινιάζει μια νέα φάση, εκείνη του μεταμοντέρνου προβληματισμού και της εισόδου στο κίνημα που τότε κυριαρχούσε απόλυτα στη διεθνή σκηνή. Για αυτές τις «πολιτισμικές μετακινήσεις» και τις φαινομενικά απροσδόκητες εξελίξεις στο «σχεδιαστικό ήθος» του έχει μιλήσει επανειλημμένα και ο ίδιος, σε διεθνείς δημοσιεύσεις αλλά και σε άρθρα που κατά καιρούς είχε την καλοσύνη και την προθυμία να μας παραχωρήσει στα «Αρχιτεκτονικά Θέματα». Εγκαταλείπει την «επαρχιακή» Φλωρεντία και εγκαινιάζει μια διεθνή πορεία, που τον οδηγεί κυρίως στη Γερμανία και στην Ολλανδία, με σειρά έργων που τον καθιερώνουν στην ευρωπαϊκή μεταμοντέρνα σκηνή των δεκαετιών του 1980 και 1990. Είναι η εποχή των Aldo Rossi, Giorgio Grassi, Alessandro Mendini, Massimo Scolari, Franco Purini και άλλων, η εποχή δηλαδή μιας σπουδαίας ιταλικής συμβολής στην κουλτούρα του μεταμοντερνισμού, με τα εργαλεία ενός ραφινάτου design που δεν είναι ποτέ χυδαίο ή προκλητικό ενώ αποκαλύπτει τη σημασία της λόγιας ιστορικής παράδοσης της οποίας οι Ιταλοί είναι φορείς και ερμηνευτές. Τα σχέδια του Ναταλίνι αυτής της εποχής αλλά και της προηγούμενης του Superstudio θα προικίσουν τα σπουδαιότερα μουσεία αρχιτεκτονικής διεθνώς, στην Ευρώπη, στις ΗΠΑ και στον Καναδά.

Η πόλη και ο καθεδρικός της Φλωρεντίας σε σχέδιο του Superstudio.

Η πιο πρόσφατη περίοδος της αρχιτεκτονικής του Ναταλίνι -μαζί με την «επιστροφή» στη Φλωρεντία (όπου εκλέγεται μέλος της Ακαδημίας των Τεχνών) και την υλοποίηση κάποιων έργων στην πρωτεύουσα της Τοσκάνης- έχει μια «νιχιλιστική» διάσταση, καθώς εμφορείται από μια συνολική απόρριψη των ουτοπιών του 20ού αιώνα και την αναζήτηση χωρικών και εκφραστικών ποιοτήτων που να ικανοποιούν το αίτημα της αυθεντικότητας, της διάρκειας και της μνήμης. Σε ένα αποκαλυπτικό κείμενό του στο εορταστικό τεύχος του 2006 για τα 40 χρόνια των «Αρχιτεκτονικών Θεμάτων» με τίτλο «Τι ωραία που ήταν ακόμη η αρχιτεκτονική το 1966. Ακμή και παρακμή μιας πρωτοπορίας», έγραφε: «Τότε χρειαζόταν μια επανάσταση, μια δουλειά ρήξης σε σχέση με μια κουλτούρα παγιωμένη από το σύστημα· σήμερα χρειάζεται μια δουλειά αντίστασης κατά του φιλελευθερισμού και του καταναλωτισμού, κατά των συντετμημένων χρόνων της μόδας και της κενής αισθητικής, κατά των προσωποποιήσεων και των ανώφελων πειραματισμών. Μετά τα χρόνια της πρωτοπορίας με το Superstudio, πίστεψα ότι είχα εμβολιαστεί επαρκώς απέναντι στην ασθένεια του μοντέρνου, και έτσι δεν με άγγιξε ο μανιερισμός του μεταμοντέρνου ούτε ούτε το τεχνολογικό μπαρόκ του high-tech, ούτε ο ύστερος κονστρουκτιβιστικός εξπρεσιονισμός. Τώρα βλέπω να περνάει μπροστά μου ο σικάτος ριζοσπαστικός μινιμαλισμός και ο επηρμένος φονξιοναλισμός του υπερμοντερνισμού. Ο Οδυσσέας είχε δεθεί στο κατάρτι του πλοίου για να μην απαντά στις προκλήσεις των σειρήνων· εγώ δεν το έκανα ούτε

βούλωσα τα αυτιά μου με κερί όπως οι ναύτες του. Έτσι κάθε μέρα ακούω τα μαγευτικά τραγούδια των περιοδικών και τα πάθη και τους ενθουσιασμούς των φοιτητών και των συνεργατών μου. Ξέρω καλά ότι αυτή η άρνηση του σύγχρονου πειραματισμού μού στερεί την επιτυχία (και τη διασημότητα) αλλά σκέφτομαι ότι υπάρχουν αξίες ανώτερες από εκείνες που υπόσχεται το νέο. Είναι οι αξίες μιας αρχιτεκτονικής ήρεμης και στερεής, ικανής να μας δίνει σιγουριά και να μας προστατεύει από τις επιθέσεις των εποχών και των ανθρώπων. Η αρχιτεκτονική που σχεδίασα και κατασκεύασα τα 10 τελευταία χρόνια είναι μια αρχιτεκτονική της αντίστασης. Έτσι, η μόνη πρωτοποριακή θέση είναι η επίκληση της μοναδικότητας των τόπων, των αναγκών και των επιθυμιών, των ελπίδων και της μνήμης των ανθρώπων. Όχι η αναζήτηση μιας ανώφελης πρωτοτυπίας, αλλά μιας αναγκαίας επιστροφής στην αυθεντικότητα της καταγωγής. Η δουλειά μου στοχεύει σε μια κανονικότητα έξω από τον χρόνο. Θα ήθελα να χαθώ πίσω από τα κτίριά μου. Θα ήθελα οι κατασκευές μου να εξαφανίζονται στην πόλη και να γίνονται ένα τοπίο όπου να ζει κανείς γαλήνια (…)».

Σε πρώτο πλάνο δεξιά η κατοικία του Ναταλίνι στη μεταμοντέρνα Saalgasse της Φρανκφούρτης (αρχές δεκαετίας 1980).

Ο Ναταλίνι αναμφίβολα είχε το θάρρος, την παρρησία και την ιδεολογική εντιμότητα να θέτει αενάως υπό αμφισβήτηση τόσο τις προσωπικές ιδέες του όσο και τις συλλογικές αυταπάτες των «τάσεων» ή των ιδεολογικών ρευμάτων της εποχής του, αναζητώντας μια όλο και πιο δυσεύρετη Αλήθεια στην αρχιτεκτονική. Φαίνεται ότι μια από τις πιο πρόσφατες και εντατικές εκφράσεις αυτής της προσπάθειας αποτυπώθηκε στη νέα διαμόρφωση του εκπληκτικού Μουσείου του Καθεδρικού της Φλωρεντίας, που ολοκληρώθηκε το 2015 (βλ. το άρθρο μου «Ένα μουσείο-κιβωτός της αρχιτεκτονικής», *Το Βήμα*, 16.1.2016, με αφορμή το οποίο είχα την ευκαιρία των πιο πρόσφατων επαφών με τον Ιταλό αρχιτέκτονα στο σπίτι του στο Σαν Ντομένικο). Το Μουσείο του Καθεδρικού συνιστά πιθανώς την τελική «επιστροφή στη μήτρα», μετά την διάσημη πλην ιερόσυλη πρόταση της εποχής του Superstudio για μια Φλωρεντία-λίμνη βυθισμένη στο νερό με μόνο διασωθέντα τον τρούλο του Μπρουνελέσκι, τον τρούλο του Καθεδρικού…

Η μεγάλη ισόγεια αίθουσα του Μουσείου του Καθεδρικού της Φλωρεντίας, με την τοποθέτηση των τριών αυθεντικών πυλών του Βαπτιστηρίου (Lorenzo Ghiberti και Andrea Pisano).